

Úvodem („Nápad napsat nový úvod do filosofie nebyl, to přiznávám, původně můj...“)

Ladislav Hejdánek

◆ fragment, česky, vznik: 9. 5. 1971 / 23. 5. 1972 ◆ poznámka: zatím nalezeny jen s. 1–5;
nedokončeno (?)

◆ fragment, Czech, origin: 9. 5. 1971 / 23. 5. 1972

Úvodem [1972]

Nápad napsat nový úvod do filosofie nebyl, to přiznávám, původně můj. Důležitou přípravou pro to, abych jím byl zaujat jako něčím potřebným a smysluplným, byly přednášky o místě filosofie v životě člověka a v dějinách, které byly zařazeny několikrát po sobě do jakéhosi kurzu či spíše školení pro politické pracovníky strany, která se hlásí ke křesťanství. Pro účastníky (většinou střední a starší generace) byla filosofie zřídka předmětem spontánního zájmu; někdy jsem se dokonce setkal s vyslovenou nedůvěrou. A přece jsem brzo poznal, že taková nedůvěra, přezírání a nezájem jsou pouhým povrchem, často silně zvětřalým a snadno narušitelným. Protože se kurzy víckrát opakovaly, měl jsem příležitost vidět docela naopak vzrůstající zájem o skutečné filosofické problémy i tam, kde na povrchu přetrvával ještě starý přezíravý poměr k filosofii (tj. k něčemu, co tak bylo pojmenováno, ať už byla opravdová znalost filosofie sebemenší); tím víc mne překvapilo otevřené a žádnými starými předsudky nebrzděné zaujetí u většiny mladších účastníků kurzů. Zhruba v téže době jsem měl příležitost vykládat o některých významnějších problémech současné filosofie studentům (většinou studentům theologie, ale s četnými výjimkami). To byla zkušenost ještě daleko povzbudivější. Generace dospívajících je pro základní filosofické otázky vybavena zvláštní vnímavostí; zdá se, že respekt k filosofii stoupá s inteligencí a všeobecnou vzdělaností studentů, a to bez ohledu na vlastní studijní zaměření na vysoké škole. Někdy bych řekl, že studenti technických a přírodovědných oborů jsou v tom ohledu žíznivější než studenti humanitně zaměřeni. Podobné zprávy už přicházejí delší dobu i z jiných částí světa, dokonce i ze Spojených států, které byly tak silně poznamenány empiricismem a neopozitivismem rozmanitých odrůd. Vypadá to tak, že zejména studující mladí lidé, seznamující se poprvé blíže s neuspokojivými, ba zarážejícími až odpudivými stránkami existence vlastní společnosti i celého lidstva, skládají právě do filosofie jakési mimořádné naděje, jaké už nedovede vyvolat žádná věda. To je vskutku cosi nového a rozhodně nesrovnatelného se situací druhé poloviny minulého a počátku našeho století. Filosofie dnes už nemusí živořit ve stínech hlubokého nezájmu veřejnosti o to, čím se zabývá a co sleduje. Na druhé straně různé formy diskriminace mají často velmi pozitivní vliv nejen na důvěru, jež je filosofii ze strany silně kritických mladých lidí věnována, ale také na to, aby filosofie nepropadla pokušení ideologického služebníčkování. Dnes dochází konečně k tomu, že tzv. revoluční už není jenom ten či onen filosof, ten či onen způsob filosofického myšlení, ale skutečná, pravá filosofie vůbec. Do obecného povědomí (ale zejména do povědomí inteligentních mladých lidí) stále více proniká myšlenka, pěkně vyjádřená před čtyřiceti lety Emanuele Ráblem, že „velká filosofie vždycky byla blízka politice a revolucionářství“ a že „čím větší filosofie, tím více vyniká její základní účel: být programem pro reformu světa“ (*Dějiny filosofie I*, Praha 1932, s. 4–5). Někteří filosofové dokonce využívají této nálady mladých a přizpůsobují svou filosofii potřebám různých revolučních skupin, ovšem zase jen za cenu ztráty všestranné kritičnosti a zejména za cenu poklesnutí na ideologickou rovinu. A právě proto se pro mladé intelektuály stává záležitostí prvořadého významu poznat, co to je pravá, opravdová filosofie a co od ní lze právem očekávat a co nikoliv. Ukazuje se, že zvýšený zájem o filosofii není vždycky vyvolán dostatečnou informovaností, ba naopak že je nezřídka povzbuzován neinformovaností a přímými desinformacemi, jimiž jsou šířeny mylné představy o tom, co filosofie vlastně jest a jaké jsou její možnosti.

Už tím by bývalo mohlo být motivováno mé rozhodnutí napsat úvod do filosofie. Ale musel přijít ještě jeden popud, konkrétní a aktuální. Má dcera Jana mi při rozmanitých rozhovorech několikrát naznačila, že by si ráda přečetla něco, co by ji přivedlo k porozumění, čím je či může být dnes filosofie a k čemu je člověku potřebná. K podobným otázkám byla přivedena do jisté míry nevolky, neboť vyslechla několik mých výkladů a pokusila se přečíst několik doporučených filosofických textů. A když jednou v létě přímo vyslovila žádost, abych něco takového pro ni napsal, slíbil jsem jí to. Začal jsem potom sice na Úvodu pracovat, ale brzo jsem se přestal ve svých přípravných poznámkách držet

předem stanoveného cíle a nechal jsem se vést myšlenkami bez ohledu na objednatelku. A také jsem proto celou věc daleko nedovedl. Kdybych potom nebyl býval vytržen z běžného chaosu povinností a zástojů, byl bych asi slib hned tak nesplnil. Ale najednou jsem měl spoustu času a dokonce i poměrného klidu k práci, i když jsem zůstal beze vší literatury. Napsal jsem v prvním rozvrhu, co mi po sobě napadalo a získal jsem podklad pro přehlednější zpracování, různá doplnění a ovšem také změny. Co však bylo nejcennější: začal jsem uvažovat o smyslu podobného uvádění do filosofie. To je vlastně jeden z centrálních problémů filosofie. Obvykle se věc řeší jakýmsi obeznamováním s různými materiály z dějin filosofie, přehledem filosofické systematiky a v nejlepším případě vyložení stěžejních ev. vybraných filosofických problémů. Ale tím skutečný problém není vlastně ani postaven, tím méně řešen. V důsledku shora naznačených okolností a popudů jsem byl postaven před otázky dvě: v jakém věku a na jaké úrovni je možno uvádět do filosofie mladé lidi, a co to vlastně znamená „uvádět do filosofie“. První problém je propedeutický a jeho řešení je závislé na řešení problému druhého, zejména na pojetí filosofie, tj. na jejím sebepochopení. Náleží však problém uvádění do filosofie do úvodu do filosofie? Musí nebo alespoň má filosof vydávat počet ze svého postupu někomu, kdo zatím není schopen nejen sledovat, ale hlavně nikoli kontrolovat nejmenší detaily a nuance ani vzdálenější souvislosti a důsledky zvoleného postupu? Je snadno [utržený papír] není ani žádoucí ani možné v žádné odborné disciplíně, že všu [utržený papír] pt nechat vést, aniž by byl schopen sledovat a kontrolovat, od [utržený papír] a proč jde právě tímto směrem a nikoli jiným. Mám za to, že ve [filosofii] podobné argumenty prostě neobstojí již proto, že její zásadou nebo [utržený papír] normou, postulátem a cílem je maximální průhlednost toho, co děláme, [utržený papír] jsme filosoficky aktivní. Průhlednost nemůže být odsunuta až na konec, ale musí být přítomna každému kroku filosofického adepta, a to je právě pro adepta požadavek nezanedbatelný a přímo základní. Spíše je možno připustit, že trénovaný myslitel se dostane na obtížný, neznámý terén, kde nebude schopen předem ani odhadnout své další kroky, než že by mohl takovým neprůhledným terénem vést adepta, aby jej uvedl do filosofie. Námitka, že ovšem vedoucímu (uvádějícímu) může být cesta jasná a průhledná, ale že tomu tak zdaleka nemusí být pro vedeného, nemůže podržet svou platnost, když si uvědomíme, že podstatou uvádění do filosofie je vlastně uvádění do světla pravdy, do průhlednosti a přehlednosti světa viděného ve světle pravdy. Cesta, která vede tmou – byť zaslibovala sebevětší vyjasnění na konci – není prostě cesta filosofická, ale jiná, s filosofií neslučitelná (např. cesta mýtu apod.). Už Hegel ostatně upozornil, že pravda není a nemůže být až na konci naší cesty, ale že je cestou samotnou (a k té ovšem patří i její konec, cíl).

Karl Jaspers má za to, že základ filosofování můžeme najít už u dítěte: „Dem Kinde sollen, wo das Philosophieren dunkel und spontan in ihm fühlbar wird, Gedanken dargeboten werden, durch die es einen Weg findet. Die Welt des Geistes öffnet sich ihm. Unendliches wird im ersten Lichte kund. Auch im Kinde ist das Ursprüngliche des Philosophierens da, ist das Wesentliche gegenwärtig. Nicht Vorbereitung auf ein Späteres, das noch verschlossen bleibt, sondern selbständige erste Erfüllung muß dieser Schulunterricht bringen.“ (Vom Studium der Philosophie, in 3336, Philos. u. Welt, S.25). To se mi zdá dost sporné, pokud bereme termín dítě vážně. Jaspers ovšem mluví o školním vyučování (Schulunterricht), a tu je třeba přihlídnout k tomu, že např. u nás byla filosofie (resp. filosofická propedeutika) jako předmět zařazena v posledních dvou třídách gymnázií a reálných gymnázií, tj. když žáci dosahovali věku 17–18 let. Také Jaspers mluví o vyučování „an höheren Schulen“ (26). S tímto upřesněním je třeba chápat termín „dítě“. Zajímavé však je, že Jaspers počítá s jakousi otevřeností mladých lidí pro filosofické otázky, která může později zanikat: „Das Genie im Kinde, das mit wachsendem Alter so oft verloren geht, führt zu heilsichtigen Fragen, auf die der Philosophielehrer Rede und Antwort stehen muß.“ (26). V každém případě mám za to, že o smyslu pro filosofii a filosofické otázky lze u mladých lidí mluvit teprve v době dospívání, ne dříve. A to ještě

musíme uvážit, zda nejde o jakousi dobu básnivosti, resp. básnivého období, jímž většina mladých lidí také v tomto věku prochází.

Kromě toho je tu otázka, zda je možná filosofie v akci, která by si nebyla sama sebe jakožto filosofie vědoma. Nereflektovaná, tj. nereflektující filosofie není ještě filosofii v pravém slova smyslu. Můžeme tedy u mladých lidí mluvit o jakési předfázi, předstupni filosofie, nikoli o filosofii samé, která není oddělitelná od určitého sebepojetí a sebepochopení. Ale v tom smyslu se pak stává problematickým mluvit o filosofické propedeutice, neboť krok k filosofii a do filosofie je možno učinit vlastně odkudkoli. Každé myšlení se může stát východiskem k filosofické reflexi (a tím i revizi).

(9. 5. 1971)

Když položíme buď sami sobě nebo někomu jinému otázku, co to je filosofie, nebo když tuto otázku někdo položí nám, může to mít několikýrý smysl – a to smysl ne vždy legitimní, tj. nikoli vždycky opravdu smysluplný. Ptá-li se někdo neznalý, pak to lze omluvit jeho neznalostí; jestliže tomu jsme zvyklí, že se tážeme ve většině případů, kdy nám něco zůstává neznámo nebo nedostatečně známo (kdybychom totiž nevěděli o filosofii) naprosto nic, nemohli bychom se po ní ani tázat), co to je, pak lze pochopit tuto otázku a způsob jejího kladení i v případě filosofie. Avšak právě v tomto smyslu na otázku, co to je filosofie, odpovědět nelze. Ten, kdo ji (neznale) klade, předpokládá totiž, že existuje nějaká rovina výpovědi o filosofii, která mu je nějak přístupná, aniž by k jejímu dosažení bylo zapotřebí splnit nějaké mimořádné předpoklad. Jinými slovy, takový tázající se člověk má za to, že mu je možno stručně a spolehlivě alespoň v obrysu naznačit, oč jde, mluvíme-li o filosofii. Takový člověk předpokládá, že je možno zůstat na stanovisku, na němž on (neznale) setrvává a přesto se spolehlivě dozvědět, co to vlastně ta filosofie je. To je sice omyl docela pochopitelný, ale svou pochopitelností nikterak neumenšený. Musíme vzít na vědomí, že neexistuje žádná rovina slovního vyjádření, která by mohla zůstat vně filosofie, když se má dobrat toho, co to filosofie vlastně jest. Jen filosofie je a může být kompetentní k odpovědi na otázku, co to filosofie vlastně jest. Každá nefilosofická odpověď na tuto otázku je větší nebo menší měrou falešná. To ovšem znamená, že dokonce samu otázku po podstatě a povaze filosofie může platně a relevantně postavit pouze filosof, a to filosoficky. Otázka, co to je filosofie, postavená nefilosoficky (nefilosofem), je vlastně nesmyslná, jak lze poměrně snadno prokázat. Jen filosofie se může (a také musí) tázat po sobě, přezkoumávat, čím vlastně jest, a tak se de facto „stavět do otázky“. A to je potom druhý smysl otázky po tom, co to je filosofie. Pak tuto otázku neklade člověk neznalý, nýbrž znalý. Člověk natolik znalý „věci“, aby se mohl platně a smysluplně tázat po tom, co to je filosofie, ví o mezích své „znalosti“ a svého „vědění“ přinejmenším do té míry, že se netáže zbytečně (řečnický), a že ví, že se netáže zbytečně. Znalý člověk, tážící se po tom, co to je filosofie, prokazuje svou otázkou ono sokratovské „vědoucí nevědění“, jímž se vyznačuje každé filosofické myšlení, protože je v podstatě vždy tázáním nebo shledáváním předpokladů k takovému novému a stále postupujícímu tázání. Samo slovo „filosofie“ (=) je už jakýmsi poukazem k této základní filosofické zkušenosti, totiž onomu směřování, tíhnutí, usilování o „moudrost“ (= [SOFOS]), již ovšem nevládne, nýbrž kterou miluje. Lepším termínem (i pojmem) než moudrost je ovšem „pravda“. Filosofie je láskou k pravdě, je to „filalétheia“. Tato odpověď na otázku po povaze filosofie je právě tak přiměřená jako neuspokojivá. Nelze předem stanovit výměr, co to je pravda, tj. nelze pravdu uzavřít do nějakého výměru, do přihrádky, do kapsy; a protože filosofie svým nejhlubším zakotvením je vztažena k pravdě, nelze ani filosofii uzavřít do takové pojmové přihrádky. Proto je každý pokus o myšlenkové uchopení filosofie jaksi zvnějšku prostě falešný, nepřiměřený. Bez toho, že se necháme strhnout, angažovat pravdou, nemůžeme mít ani ponětí o tom, co to je filosofie. Ale necháme-li se strhnout a angažovat, jsme už na filosofické cestě, tj. sami už filosofujeme a jsme filosofové. Tím jsme však kvalifikováni, abychom se filosoficky tázali, co to je vlastně filosofie; také

odpověď na tuto filosofickou otázku je nutně filosofická – odpověď je totiž skutečně jen filosofie. Nejen tedy nějaké filosofické sebezkoumání a sebeověřování, ale skutečná, plná filosofie. Neboť neexistuje a neplatí žádná částečná filosofie – filosofie je vždy celá a úplná, i když se zabývá jednou, a to sebeúže vymezenou otázkou. Je taková proto, že nikdy není a nemůže být speciální disciplínou, ale že se vždy a v každém okamžiku, v každém svém počínání vztahuje k celku – neboť je to právě celek, k němuž je vedena pravdou a který má pravdu svým základem. Filosofie je láskou k pravdě – a ve vztahu lásky není možná pasivita na žádné straně. Filosofie je aktivní, ale nesmí tím překážet aktivitě pravdy. (9.–10. 5. 1972)

* * *

(23. 5. 1972)

Uvést do filosofie lze jen filosoficky, tj. filosofii. Co to je filosofie, lze rovněž postihnout jen filosoficky. Proto i dějiny filosofie lze podávat opět jen filosoficky. Přestože je nepochybně pravda, že filosofie jako myšlenková disciplína se konstituovala historicky, nelze tuto její historii či historickou genezi uchopit jinými než filosofickými prostředky. Je-li tomu tak, neexistuje vlastně žádná filosofická propedeutika, tj. disciplína, která by ještě na nefilosofické, „předfilosofické“ půdě byla schopna připravovat pro vlastní filosofické myšlení. Nepochybně je možná filosofická paideia, tj. vedení ve filosofii. Na vedení dokonce značně záleží. Ale začít je možno kdekoli. Neexistuje žádné „předpojetí“, „předpochopení“ filosofie (Vorverständnis), ale vždycky tu je nejprve filosofie in actu a teprve pak uprostřed této své aktivity a nesena touto aktivitou je filosofie schopna se vracet k sobě a pokoušet se sebe samu myšlenkově (filosoficky) uchopit. Tím se nám však otvírá pohled na něco velmi důležitého: tím, že filosofie jistým způsobem chápe sebe samu, stává se zároveň do značné míry tím, jak se pochopila, tj. jedná a postupuje myšlenkově dál ve smyslu tohoto svého sebepochopení. Filosofie tedy není jen schopná reflektovat svou činnost, ale stává se, jest touto reflektující aktivitou, aktivitou myšlenkově se v reflexi kontrolující a také rozvrhující, zkrátka: jest reflexí, i svou vlastní reflexí. Z toho pak mnohé vyplývá.